

A feladatok

Jókai Anna: *Mindbalálig; A feladat*

z életműkiadásokban az összesítés szándékával méretetnek meg köteteket. Próbája

ez annak, hogy harminc-negyven éves műveket mennyire tudott belepni az idő pora. Jókai Anna két kisregénye, a *Mindbalálig* és *A feladat* nem régen fűződött újra egy gerincre. Ujraolvastva azon gondolkodtam, hogyan érdemes pontról pontra megnézni, mit rejt(het) a mának e két próza.

Az elemzések és kritikák is tarkítják Jókai Anna e két prózájának harmincöt éves történetét. Életműbe ágyazások, kontextusok felfejtése, recenziók és esszék tömkelege elemzte már e kisregények figuráinak *élethelyzeteit*. S talán ez utóbbi szóban van elrejtve időtállóságának próbája is: *az élethelyzet*. A szocialista szorítások miliőjében született szorongó ember kétféle anatómiája volna Jókai kisregénye? Jókai Anna személyiség-elemzése máig ható gyötrődésekre keresi a választ, vagy csak a könyvtár porlepte polcain archiválódó történetek ezek, mára megfáradt pszichológizálások? A két próza világlátásában a kiutat keresi, csak míg az előbbiben a megoldás vágya nehezíti a főszereplő helyzetét, az utóbbi műben a lét kérdéseinek felfedezése a kihívás.

Jókai Anna *Mindbalálig* és *A feladat* című regényeinek központi motívuma az ellentétpárok, két ember mentális ütközésének megrajzolása. Ők inkább tükörképek, személyiségük visszatükröződése a másikon, amely az előbbi regényben a mélységekből, a magányból való kizökkenés lehetőségét, utóbbiban az oda való visszatérést jelzi. A *Mindbalálig* központi karaktere Törtel Géza író, akinek válságba jutott írói korszakába nyújt délutányi bepillantást az író. *A feladat* fő

SZÉPHALOM
KÖNYVKIADÓ, (NEGYEDIK
KIADÁS), 2011

karaktere dr. Suhajda Flóra régész, aki látszólag pont ellentéte a férfitrónak, csak a külvi-

lággal, barátaival és karrierjével foglalkozó pragmatikus régész.

Törtel és orvos felesége, Gizella lakásavatóra készül. Jókai Anna először a szomszéd Galamb Ignác érkezésével kezdi kibontani az eseményeket, majd a társ, a feleség, Gizella bemutatása következik. Gizella nem kövér, izmos. Épület nagy kövekből..., erős személyiség, de a szerző őt is szembesíti gyermekkori sértettségének leírásával. Elhivatott orvos ő, aki viszont unja munkáját. Gizella apaképe, személyiségének leképezése: a jó tanító nyesi az emberi hibákat. Az évszakok és a lakásavató motívuma sejteti, valami újrakezdés készül. Ám Jókai a pozitív jelek után rögtön ellenpontoz: Törtel csak alszik az ünnepség előtt, a csupasz diófa is a halált idézi meg. Gizella emlékei között is beteg anyjának képe sejlik fel, akit szerinte túlrajongtak állapota miatt, míg vele senki nem foglalkozott.

Az elbeszélő hirtelen hagyja el a bevezetésben Gizellát, és gyorsan átugrik Törtel ébredésére. Már ez a motívum is jelzi a szereplő állapotát, a számvetést, amely belső monológban bomlik ki. Törtel szorongó, házassága börtönében élő személyiség, aki elveszett illúzióiba mélyed, melyeket családja emlékében talál meg: nyolc hónapig voltam boldog.

A feladat más felütéssel indul. Törtel nem bírja az élet, a létezés semmijének ránehezedő súlyát, ehhez képest Suhajda Flóra, a regény főszereplőjének keménysége ott kezdődik, hogy minden megszűnt élethez [...] személyes köze van. Ő ugyanis régész,

karrierjének nagy lehetősége előtt áll: tübingeni konferenciára hívják előadni. Az esti tévészés jókedvre deríti, napi dolgaiban a vele együtt élő Pannira szorul, aki helyette vezeti a háztartást, és neveli fiát, az önértékelési gondokkal küzdő Bécit. Flóra viszont mindenki lelki szemetesládája, őrlődik barátai lelki és családi problémái, illetve munkája határideje között.

*A Mindhalál*ig narratívája már az első oldalakon kibomlik, a tárgyak indukálják az emlékképek újjászületését. Ezek a képi váltások, színpad- és filmszerűek, kiszabadítják az elbeszélést a kamaradramából, mégis erősítik a nyomasztó és bezártságot sugárzó miliót. Ez a börtön Törtel esetében konkrét: a házasság, amelybe mintha a múlt szegyenéből menekülne. Egyes szám második személyben kitérő monológjai, amelyek magyarázzák a gyöttrődést, a szegyent hazugsággal váltják fel: Légy hát pojáca. Hazudj. Hazudd, hogy van oka. *A feladat*ban nem a szavak, nem a belső monológok, hanem a tettek beszélnek. Jókai szintén szembesíti Flórát előző „életével”, házasságának csődjével. Ex-férfjét, Bélát ormótlan kentaurnak tartja, unalmas embernek; elmúlt közös életük, Béci kivételével, nyomtalan. Törtellel ellentétben nem lát sem tragédiát előző házasságában, sem boldogságot. Belső világa ugyanolyan szikár, mint amit kifelé mutat: az asztalon lehet zürzavar. De belül „rend”, hangzik az ars poetica. Ugyanilyen csupas az író stílusa is, amelybe a *Mindhalál*ig-hoz képest kevesebb lírai rész szorul. A zárkózott Flóra alakja ezúttal nem belső monológból épül fel, hanem összecsiszított elbeszélésekből, a barátok beszélgetéséből. Éppen ezért előtérbe kerülnek a mellékalakok; Vera, Panni, Marika mind-mind Flóra jellemének egy olvasatát adják. Vera kötekedő, forrófejű, megkérdőjelezi Flóra egzisztenciáját, szabad felfogású, nem szorul a férfiakra, mégis egy szerelmi csalódása miatt kell szembesülnie magányával. A beszélgetéseiből körvonalazódik az a férfihiány, amely inkább társhiány mint szexuális természetű igény. Vera szerint Flóra többet hitt [volt férjéről], mint amennyit valójában

ért. Nem ismeri az idomított vágyat, de a belátást sem, számára a munka egyenlő a hivatással. Jókai Anna több karakter szemzőgéből is megmutatja Flórát, de a következtetés mindig ugyanaz a filozófia marad: Arra kell gondolni, ami „épül”, párhuzamosan”.

*A Mindhalál*ig és *A feladat* közül az előbbi szerkezete komplexebb és többretű, lévén hogy Jókai Anna egy személyiség széthullásának ábrázolásába irodalmi reflexiókat is elrejtett. Törtel vitáinak és kirohanásainak színtere az első réteg, amelyben külső személyiségét, életvitelének önvédelmét mutatja be a mű. Ebben nemcsak Gizellával való kapcsolata, hanem az érkező vendégek (Kincsi néni és Galamb) reflexiói is benne vannak. Ettől a világtól elzárva jelenik meg a második réteg, Törtel visszaemlékezéseinek epizodikus, átfogó elbeszélései, melyek narratív szempontból mélyítik a belső ürességet. A harmadik réteg pedig a dőlt betűkkel szedett metanarrációs betétek, amelyeknek, úgy tűnik, lírai módon mindenhez van kapcsolatuk, mégis időbeli elhelyezésük nehézkes. *A feladat* ebből a szempontból nem tartogat meglepetéseket, a klasszikus hármas elosztásban egyaránt váltakozik Flóra története és a vele párhuzamosan kibomló szereplők világa. Ezt még a hűvös fejezetcímek is aláhúzzák (*Helyzetek, Lépések, Eredmények*). *A Mindhalál*ig többretűsége nem kívánta meg a mellékkarakterek kidolgozását, bár Jókai Anna ezzel sem marad adós. Az orvosfeleség Gizella karaktere az erős támasz, akinek ugyanolyan kétségei vannak, mint Törtelnek, mégis tud bízni az életben. Persze ezt elsősorban annak köszönheti, hogy az őt körbevevő alakok egyöntetűen elismerően nyilatkoznak róla. Kincsi néni, Galamb és a Szerelő figurája a társadalmi elvárást üzenik az írónak, amely Törtel interpretációjában felületes és kétszínű. *A feladat* karakterei sokkal mélyebben hordozzák ezeket az allegorikus emblémákat. A drámai hármas egységben gondolkodó elbeszélésben ugyan felsejlenek lírai mondatok, mégis inkább a szürke panelrengeteg realiztikus ábrázolása határozza meg a regény stílusát. A regény

mellékszereplői szintén tükörképei Flórának; Vera, Piroska és Marika ugyanolyan sebezhetőek, mint a főszereplő. Tetteikkel és sorsukkal ugyanolyan zárt magányra ítéltettek még akkor is, ha sorsuk néha elágazik. A szabad szellemű Vera kénytelen szembenézni az elszáradó öregséggel, míg gyermeke születésével Marika visszatalálhat a békéhez – így egyaránt megtalálják sorsukban a feladatot.

Flórához képest Törtel enervált minden befelé fordulásával, egoizmusával együtt. Élete nem felesleges, csak terméketlen. Jókai Anna hetvenes évekbeli íróportréja előrevetíti a posztmodern regények hasadt személyiségábrázolásait. Hiába a vágyott boldog élet, Törtel emlékei között sem talál feloldozást. Előző házasságának is egoizmusa vetett véget. Hiába született Gabival gyermekük, Pörzsike, hiába tekintette a gyermek egynek őket, Törtel hiúsága rátelepedett a családra: Anyyira a tied, hogy már meg sem oszthatod. Az egyszerű szénpakoló, munkásszállási, kitzázított munkából lett író a világot akarja meghódítani. Ahogy lírai kikacsintásában olvassuk, a világ összes nedveire áhítozik.

Vajon Jókai Anna adós marad Törtel írói munkásságának bemutatásával? A regény mélyebb értelme a dilettáns életben való felül-emelkedés. A lírai önreflexiók éppen úgy származhatnak Törtel korábbi írásaiból, mint egy születendő új regényéből. Mindkét szempont a megoldást jelenti, az éppen aktuális konfliktus megoldását. Ugyanis Törtel élete folyamatos összeütközések sorozata a gyermekkortól a későn jövő írói sikerig és a házasságig. A költői gondolatvilágban a szellem hiabavalósága az élettapasztalatban csapódik le: Hogy nem önmagad sokszorosítására lengetted súlyos, olvadt, bíborszínű léggömbjeidet.

Flóra racionalitása viszont régen túllépett a dilettantizmuson, mondhatni feladatát meglegelte, számára ennek megtartása, a hivatás racionalitásának megőrzése lesz a fő cél. A két karakternek azonban egyvalamire szüksége van ahhoz, hogy ezt megtehesse, ez pedig nem más, mint saját személyiségük

legyőzése. Törtel Géza és Suhajda Flóra alakja eltérő (nem véletlen, hogy az író előbbit vezetéknevén, utóbbit keresztnevén emlegeti), kihívása mégis hasonló: mindketten belekerülnek egy megoldhatatlan élethelyzetbe. Ez Törtelnél a belül fakadó érzelmek nélküli hivatás és feladathiány, Flóránál a feladatot szétzúzó külső érzelmi orkán, a szerelem.

Jókai Anna regénykettőse bizonyos értelemben korábbi művének, a *Tartozik és követel* (1970) házaspárjának, Miklósnak és Ildikónak a jellemét gondolja tovább. Miklós öntörvényű, lázadó, szenvedélyes ember csakúgy, mint Törtel Géza; Ildikó céltudatos, racionális csakúgy, mint Flóra. Jókai *Napok* című regényében határozott meg egy olyan férfit, akinek széthullott élete lázadó visszatekintésben jelent meg. További hasonlóság a valós vagy vélt felismerés; ám míg a *Napokban* egy XX. századi életmű szűrődik le, addig nem lehetünk biztosak, hogy a *Mindhalálig* befejezése is ezt mondja. A *Tartozik...* alakjai az egymáshoz való csiszolódást próbálják elérni, társadalmi pozíciójukat próbálják meghatározni, míg Törtel tagadja a körülötte levő világot, Flóra pedig lassan felépített életéből nem enged, a feladatból.

Törtel személyiségválsága életeseményeinek párhuzamosságaiban jelenik meg. Jókai Anna cikkekben mutatja be ezeket a dimenziókat; a feleségeket, Gizellát és Gabit Törtellel való veszekedésük állítja párhuzamba. A barát, a hűség elvesztése vagy megtagadása érzelmi nyomorékká változtatja a férfit: Egyetlen lassú haldoklás. Csak az anyag és az Én maradhat? Jókai nem kerget, minden komponenset megmagyaráz és kimond. Az író egocentrikusságát a Szerelő jelenetével zúzza porrá, lenézi őt az orvossal szemben. Törtel találkozása Gizellával is „véletlen”, az impotenssé váló író színté felkarolja az orvosnő: Vannak magasabb szférák is. Pedig az írónak már ekkor minden szürke küzdelem. Törtel hiába ismeri fel szürkeségét, nem töri le egóját, sőt ellenkezőleg, azt istenné avatja; örül, amikor Gizella már felépülőben levő betege

meghal. Gyűlöletes ez az istened, ahogy mindent fölzabál. Itt jelenik meg Jókai Annánál az egyik kulcsmondat: A semmi világa, csak előszoba... Jókai Anna tehát az egzisztencialista filozófia, a befelé fordulás kritikáját adja. Az önmaga előtt felelő személyiség őrlődő, de kínos bukását. Ám még Jókai Anna is adós marad a tűzzel, amellyel megmagyarázná, hogy mi az, ami miatt mégis ez a semmilétezés előrehalad. Karakterei eltérően értelmezik a világot, amelyben legfeljebb a gyakorlati istenség érződik. Egy válasz van: az léteény és a csak, amelyet írói karrierjének undorában fogalmaz meg Törtel: Kivetnek maguk közül, mert elvetted a látszatokat, s nem adhattál semmit cserébe. Írói karrierjét dacból hajszolta végig, elhivatottságának oka egyben tagadás is: Csak. Mégis minden mondata a megváltást keresi, de ez inkább a bevégezés mámorára. Törtel számára ez egy bináris oppozíció az elképzelt gyönyör és csömörházasság között. Emberek, család, nők sorozata, amelytől Törtel eltávolodik. Jókai Anna pszichologizálásával valóban majdnem minden köteléktől megfosztja főszereplőjét, aki szinte konok tagadással távolodik mindentől egyenletesen. Végül egy közhelybe kulminálódik egy üzenet: függetlenség, hontalanság. Törtel lelki mozdulatai már automatizálódtak, kicsinyessége még abban testet ölt, amikor volt munkahelyén lopás vádja miatt bemocskolja egyik kollegáját, Zeöldy Krisztiánt.

A feladat meglegelése egy író esetében saját lelkének felkoncolása, azzal való szembe-sülése. Bizonyos értelemben Jókai Anna életművének korai szakaszában az elhivatottság, az emberi feladat fontosságának felvázolására tett kísérleteket. Maga *A feladat* mint cél, egyben az élet értelmezése is az életmű e szakaszában, s erre kitűnő példa a *Napok* című regény. A *Mindhalál*ig azonban megkérdőjelezi az élet mint feladat hasznosságát. Jókai kérdései etikai vonalon közelítik meg a kérdést, a felelősségérzet és a relativizálás útján. Választ azonban nem ad, legfeljebb csak az önreflexív, ködös, utolsó lírai mondatokban: Most még haladék. Még

átvált az idő. Flóra első felütésre is precíz, pontos: megelégedett a dolgok törvényességének vizsgálatával. A szellemi-kutatói lét kiemelte őt a női létből, egy más minőségű, férfialakra szabott világba helyezte. Törtel férfiatlansága rimel Flóra pragmatizmusára: minden csak egyenletként létezik, ám mindkettőjük az egvediség mámorában, a kiválasztottság tudatában fürdőzik. Csak éppen az előjelek változnak. Flóra a „többség törvényével” megy szembe, vágvaival szembe-szegülve a kötelességet tekinti feladatának. Jókai Anna itt nem az érzelmeket és a családmodellt tagadja meg, hanem azt üzeni, hogy az élethelyzetek kötelessége, a hivatástudat sokszor előrébb van az irracionális vágyakhoz képest.

A feladat fordulata azonban csak ezután jön. Flóra az új cipőjét próbálgatja, amikor belép az életébe Aráber István: fedte egymást minden repedés. A nő gondolkodása teljesen megváltozik, egyedül érzi magát, de a randevű megváltoztatja, mégis van – kiált fel magában. Nagy szavak közt lesznek egymásié, de Bécinek nem tetszik az új szerető, Panni viszont örül az új embernek. István elvált, sikeres építész. Két égetett ember, teli friss sebhellyel... Aráber leírása Panniról jól reprezentálja a regény – már említett – narratíváját: Jókai Anna mindent az Én-ből vezet le. Míg a *Mindhalál*igban a dölt betűs, lírai és egyúttal hasadt szubjektum önreflexiója alapján ismerjük meg a történetet és a szereplő(ke)t, addig itt több pólusú szem-szög van. Panni megsemmisülésre vágyó boldogságot érez – a férfi szerint –, sorsából hiányzik a szeretet, s ez ugyanígy igaz Flórára is; de míg Panni vágyik rá, addig Flóra elnyomja magában.

A boldogság mellé szakmai elismerés nem párosul, nem Flórát küldik Tübingenbe. Az asszony mintha szakmájában újra a nő szerepbe süllyedne, István viszont japán munkát kap, utaznia kell. Egyetlen szempont van itt: ami a napi, személyes érdek, a napi gesztenyesütéshez összekapart parázs megmaradjon... lobogni, lángolni ebben a közegeben öngyilkosság... – konstatalja a hírt Flóra.

Jókai Anna szinte Flóra alteregójaként írja le Istvánt, így a Másik által megteremtí ugyanazt a szembesülést, ami Törtel számára a reflexív hasadtság volt: Testvérem vagy – gondolta Flóra –, érintett ember. István mellett Flóra úgy érzi, egész élettapasztalata elbizonytalanodott: uralkodom azon, ami volt, de uralkodik rajtam mindaz, ami lesz, és ami lehet. Gondolataiban István hatása alá kerül, eltávolodik barátnőitől, és „szerelmet vall” a férfinak. De ezt valamiféle kiszolgáltatottságnak érzi. A szerelem számára bevégzett bizonyosságként jelenik meg, amely ellentétben áll a lehetőségek határtalanságával, a munkájával: A lényeg, az érzés stabilitása. István Japánba utazik, Béci megszökik Flórától. A nőn eluralkodik a félelem: hiába az ész, az érzés nagy úr. Jókai Anna remekül mutatja be a három hét alatt megroppanó elmét. Flóra széteső mondatai Törtel delíriumos önsajnálataira rímelnék. ...a fontosság érzete a lényeg, igen a fontosságé. István nem érkezik haza, az a képzelete támad Flórának, hogy a férfi meghalt. Üres, csupaszított váróterem marad utána, az lesz a feladat, hogy megkeresi Istvánt benne. A börtönbe fojtott érzelmek szenvedéllyel törnek ki Flórából, és ez lesz végül a veszte is: nem tud mit kezdeni érzéseivel: elegendem van saját nememből. A sok-sok megértésből és a barátnők beszélgetése után új érzések jönnek elő: Azt hittem, az kell nekem, akit istápolhatok...; felfordul számára a világ, elítéli az életet és az életet szeletekre (harmonikus családanya, eszményi feleség, kitűnő szerelmi partner) osztó csodanőket. István ehhez képest az élet irányait foglalja axiómába: a nő az edény, amely felfogja az élet vizét.

Jókai Anna filozófiája ellentéte a feminista felfogásnak még akkor is, ha Flóra arcképe kecs egetet ezzel az olvasattal. A férfi teremti a világot, a nő megtartja és gondozza, hangzik a regény kulcsmondata. Jókai szerint ez az egység egyenrangú, és törekedni kell megtartására, mégis úgy tűnik, Flóra nem tud megbirkózni ezzel.

Törtel lopásával és Flóra idegösszeroppanásával Jókai Anna már-már diabolikus

erőket szabadít fel a psziché tudatából. Törtel a regény végére megrokskad az élet mentális nehézsége, az Én súlya alatt: az írás megöli az író. Azt hiszem leírtam, amit tudtam. Jókai fordulata nem teljesen logikus, megfosztja mindentől szereplőjét, ám az mégis visszatér a nyomorúságos kérdőjelek közé. Tudni a nem tudást, mondja ki a regény végén, de ez a filozófia csak haladék; jól reprezentálja ezt a regényvégi álom, amelyben a felépült kismadár a végtelenségben tűnik el. Feloldozás ez vajon, vagy csak haladék? Esetleg mindkettő. Törtel úgy tűnik, hogy megtalálta magát, értelme van írói feladatának? Talán maga a folytatás az, amely a lírai részekben megjelenik.

Ez az „újjászületés” *A feladat* harmadik részének tartalma is. A mégis visszaérkező Istvánt egykori apjának látja Flóra. Neked meg kellett volna hálnod – mondja Flóra. Neked se kell más, csak befalni szőröstül-bőröstül – mondja István. A szerelem elvtelen szolgát csinált belőle, hangzik el Flórától, akinek egy energiája van, és azt a munkára tudja fordítani. Rájön, nincs oka ítélkezni mások felett, szakít Istvánnal, kibékül fiával is. Újra másokért kezd dolgozni. A múltat jelző koponyát, akihez mindig beszélt, Bécinak adja. Minden úgy lesz, olyan lesz mint... azelőtt. A feladatnak is, én is. Flóra számára ez lesz a megtalált sors, a másik elutasítása, ugyanazon sors továbbvitele. Nem engedi, hogy felkavarja életét, az akar maradni, ami, és nem valami több.

A két kisregény tehát nemhogy kioltaná egymást, de kiegészítik, erősítik egymás érvényét. A hivatástudatról szóló szubjektum sorsa azonban mégis inkább a *Mindhalál*igban frissebb és elgondolkodtatóbb annak, aki ma fedezi fel Jókai Anna életművét. Egyrészt azért, mert Törtel szorongó világa megoldásaiban nem radikális válaszokat ad, hanem kérdéseket tesz fel. Másrészt azért, mert a kétezres évek szellemtelen, csak a testkultuszokban és egoizmusban fürdő világának szinte tökéletes előképe Törtel Géza alakja. Jókai Anna kérdései sokkal mélyebb jelentéstartalmakat cipelnek magukkal, mint *A feladat* főhősnőjének szo-

ciopszichológiai sorsában, ahol azonban pontos látéleletet kapunk a hetvenes évek Magyarországnál többedmagával élő értelmiségi sorsáról. Talán a Dárday–Szalai-filmrendezőpáros *Filmregényében* (1977) láthatók még ilyen pontos, gesztusokig lecsupaszított élethelyzetek. Mégis, dr. Suhajda Flóra döntései nem feltétlenül tűnnek hitelesnek, hiszen a hivatás mellett való kiállása nem biztos, hogy valós élet-

helyzetét tükrözi, hanem felelősségérzetét. Jókai Anna szerint azonban ezt is fel kell fedeznünk magunkban. Két kisregénye mindenképpen segítséget nyújt, hogy az olvasó megtalálja legalább azt az utat, amelyről a könyv utolsó mondataiban ír: Sötétben tettük eddig, most világosan ugyanazt.

RITTER GYÖRGY

RITTER GYÖRGY (1980) a pécsi tudományegyetemen történelem-filmelmélet és -történet szakon végzett. Filmkritikákat ír, és történelmi emlékezetkutatással foglalkozik.